

Falih Rıfki Atay (1894–1971)

Gazeteci ve siyaset adamı.

26 Aralık 1894'te İstanbul'da doğdu. Babası Hoca Halil Hilmi Efendi, annesi Huriye Cemile Hanım'dır. İlköğrenimini sıbyan mektebinde, orta eğitimini 1906'da Rehber-i Tahsil Rüştiyesi'nde tamamladıktan sonra Mercan İdadisi'ne kaydoldu. 31 Mart Olayı patlak verdiğinde son sınıf öğrencisiydi. Okula gitmek üzere iken ayaklanmacıların saldırısına uğrayan Falih Rıfki o günleri *"on gün süren bir yılgın tedhiş havası"* olarak tanımladı ve isyanı bastıran İttihat ve Terakki'den yana tavır aldı. Yükseköğrenimine Darülfünûn Edebiyat şubesinde başladı. Hocası Halid Ziya'nın Batıcılığından ve sanat hayatından etkilendi. Bu yıllarda Sındırgılı Süreyya'nın çıkardığı Tecelli dergisinde ilk denemelerini yayınladı. *"Edebi İrtica'lar"* adlı makalesi ile edebiyatta çağdaş gelişmeleri savundu. *Mübareze-i İçtimaiyye* başlıklı yazısında ise siyasal duruşunu ortaya koymakla kalmadı serbest seçimleri, çağdaş gelişmeyi, batılılaşmayı, eğitimin bilimselliğini savundu. Servet-i Fünun'daki ilk şiirini ise *Tabiîşgahi Lâhuti* imzasıyla ve *Kenar-ı Kabrinde* başlığı ile Eylül 1909'da yayınladı. Gazetecilikteki ilk yuvası ise Tanin oldu. *"Milli Bir Dert"* başlığını taşıyan ve 30 Ocak 1912'de yayınlanan yazısında vatanperverlerin geçmişten ders almaları gerektiğini savundu. Falih Rıfki da hemen her Osmanlı aydını gibi Balkan yenilgisi ile büyük moral çöküntüsüne uğradı. 1913 Bâb-ı Âli Baskını sonrasında **Hüseyin Cahit**'in teklifi ile Tanin'in yazı kadrosuna girdi. Her cumartesi *"İstanbul Mektubu"* başlıklı yazıları kaleme aldı. 29 Ekim 1913'te ise Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Türkçe Kâtipliği görevine atanarak Talat Paşa'nın yakınında yer aldı. İttihatçı önderlerle tanışmasını sağlayan bu görevi ile siyasetle de ilgilenmeye başladı. **Ziya Gökalp** ve Yahya Galip ile arkadaşlıkları da bu dönemde başladı. Edirne'nin geri alınmasının ardından 1913'te gazetesi adına bu kente gitti. *"Edirne Mektupları"* başlıklı yazılarıyla Türklere yapılan zulümlere ve Türk subaylarının kahramanlıklarına işaret etti. Aynı yıl, İttihatçılarca kurulan Türk Gücü Cemiyeti'ne üye olan Falih Rıfki kendisini *Ziya Gökalp mefkûresine bağlı* bir genç olarak tanımlamaya başladı. **Talat Paşa**'nın Bükreş'e yaptığı seyahatte ona eşlik etti, gözlemlerini yine Tanin'de yayınladı. Osmanlı Devleti'nin Ağustos 1914'te Almanlarla ittifak yaptığı günlerde Talat Paşa'nın yanındaki görevinden ayrıldı. Birinci Dünya Savaşı'na yedek subay olarak katılmasında ise Cemâl Paşa'nın 4. Ordu Komutanı olarak Suriye'ye gönderilmesi etkili oldu.

Falih Rıfki, 1914-1917 yılları arasında Kanal Cephesi'nde Cemâl Paşa'nın özel kâtabi olarak görev yaptı. Bu görevi sırasında **Halide Edip (Adivar)** ile Suriye'de yeni okullar açılmasına destek oldu. Başta Ermenilerin zorunlu göçü olmak üzere pek çok olaya tanıklık etti. Cephe dışında yaşanan gelişmeleri ve Arap vilayetlerindeki durumu gözleme olanağı buldu. Suriye ile ilgili anılarını Zeytindağı adlı anı kitabında toplayacak olan Falih Rıfki, Cemal Paşa ile İstanbul'a döndü. 1917 yılında Bahriye Nezareti Özel Kalem Müdür Muavinliğine atandı. 1918'de Cemâl Paşa'nın istifası üzerine o da görevinden ayrıldı. Heybeliada Çarkçı Mektebi'nde Türkçe öğretmenliğine başladı ise de kısa süre sonra ayrıldı. 20 Eylül 1918'de Ali Naci (Karacan) ve Kâzım Şinasi ile Akşam gazetesini çıkarmaya başladı. **Necmettin Sadık (Sadak)** ile gazetenin yazı işleri müdürlüğü görevini üstlendi ve *"Günün Fıkrası"* başlıklı köşede yazılar kaleme aldı. Akşam ve Yeni Mecmua'da kaleme aldığı yazıları ile İtilaf devletlerinin tutumunu eleştirdi. İzmir'in işgalinin ardından 18 Mayıs'ta kaleme aldığı *"Bedbaht İzmir"* yazısı ile Yunan işgalini protesto etmekle kalmadı, işgalin Wilson İlkelerine aykırı olduğunu da savundu. Anadolu'da başlayan Millî Mücadeleyi destekledi. **Kuvâ-yı Milliye** aleyhtarı gazetelere sert yanıtlar verdi. İstanbul'un **16 Mart 1920**'de işgali ve millicilere yönelik tutuklama girişimleri üzerine Anadolu'ya geçmek için girişimlerde bulundu ise de başarılı olamadı. İngilizlerin isteği üzerine tutuklandı ve Sultanahmet Hapishanesi'nde tutuldu. *"Şarkın huzur ve sükûnunu ihlal etmek"* gerekçesiyle Kürt Mustafa Paşa Divanı

Harbi'nde yargılandı. Suriye'deki görevi de suçlama gerekçesi oldu. Yaklaşık üç buçuk ay tutuklu kaldıktan sonra hem Anadolu hareketindeki gelişmenin yarattığı olumlu havanın etkisi hem de arkadaşlarının topladığı 500 liralık rüşvetle serbest kaldı. Akşam'daki köşesine döndü. Kasım 1920'den sonra da Millî Mücadele'yi destekleyen yazılarını sürdürdü.

İnönü'de elde edilen iki zaferi kaleme aldığı makaleleriyle coşku ile karşıladı. *Çete devrinin* sona erdiğini, düzenli ordunun kurulduğunu vurgulayarak *kara günlerden* çıkılacağına dair güçlü ümidini kamuoyu ile paylaştı. Anadolu hareketinin temel amacının **Misak-ı Milli** ve bu sınırlar içinde *siyasi, milli ve idari bir istiklâl* olduğunu savundu. Anadolu'nun elde ettiği zafer haberlerinin İstanbul'un kimi çevrelerinde yankı bulmamasını "*İttihatçı kompleksi*" olarak değerlendirdi. Sakarya zaferinin ardından *1921 yılının hürriyet mücadelesinin en iyi örneklerini* verdiğini savundu. İtilaf devletlerinin 1922 yılındaki mütareke ve barış önerilerinin ise kabul edilemez olduğunu vurguladı. Türk ordusunun 26 Ağustos günü başlayan taarruzuna dair ilk yorumunu ise 29 Ağustos günü yaptı. Taarruzun "*bir şehir ya da bir vilayet*" için değil, "*taksim, hicret ve inkıraz*" karşı yapıldığını savundu. İzmir'in kurtuluşunu *bir rüyanın gerçekleşmesi* olarak tanımladı. TBMM ordularının İzmir'e girmesinden sonra, **Mustafa Kemal Paşa** ile görüşme yapmak üzere İstanbul'dan ayrıldı. 12 Eylül 1922'de İzmir'e geldi. Mustafa Kemal Paşa ile görüştü. Dostluğunu kazandı. Mustafa Kemal Paşa, taarruz ve zafer hakkında Falih Rıfkı'ya verdiği demeçte "*Süvari tümenlerimizle, piyade kıtalarımızla düşmanı ezip İzmir'e yürümekte birbiriyle müsabaka etmişlerdir. İzmir rıhtımında süvarilerimizin kılıçları denizde teressüm ederken, piyadelerimiz Kadifekale'de Türk bayrağını semaya yükselttiler*" demişti. Akşam gazetesi röportajı 21 Eylül'de *İzmir Muhabir-i Mahsusumuzun Gazi Başkumandanımızla Mülakatı* başlığı ile yayınladı. Falih Rıfkı **Tetkik-i Mezalim Komisyonu**'nun üyeleri arasında yer aldı. Halide Edip, **Yakup Kadri, Ruşen Eşref** ve **Asım Us** ile işgalden arındırılan bölgeleri gezdi. Yunan zulmünü belgeledikleri gezi yazılarını "*İzmir'den Bursa'ya*" isimli eserinde toplandı.

Zaferden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın **İzmit'te yaptığı basın toplantısına** katılarak görüşlerini 21 Ocak 1923 günü *Yeni Devir* başlığı ile Akşam gazetesine taşıdı. Mart ayında "*Yeni Mücadelemiz*" başlığı ile kaleme aldığı üç makalesinde ise irticaya karşı mücadele yolları, inkılabın prensipleri ve Mustafa Kemal Paşa'nın kuracağı siyasal partinin (**Halk Fırkası**) nitelikleri üzerinde durdu. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine, TBMM'nin ikinci dönemi için 1923'te yapılan seçimlere katıldı. 401 oy alarak Bolu'dan milletvekili seçildi. 5 Ağustos 1923'te Ankara'ya geldi. 11 Ağustos 1923'te Meclis'e katıldı. 12 Ağustos'ta mazbatasını onaylandı. 181 oyla Meclis Başkanlığı Divan üyeliğine seçildi. İstanbul'da varlığını sürdüren muhalif basına karşın Ankara'nın en etkili sesi oldu. Meclis adına Edirne'ye ve Uluslararası Ticaret Konferansına giden heyetlerde yer aldı. Türk uyrukluların kumarhanelere girmelerinin yasaklanması, heykeller ile zafer abidelerinin gümrükten muaf olması hakkında kanun teklifleri verdi. Devlet Demir Yolları Taşıma Tarifesi, Belediye Kanunu, Harbiye Nezareti'nin Millî Eğitim Bakanlığına Devri hakkında önerilerde bulundu. Milletvekili olduktan sonra **Hâkimiyet-i Milliye** (Ulus) ve Milliyet gazetelerinin başyazarlığını da üstlendi. **Ankara'nın başkent olması**nın gerekçelerini makaleleri ile ortaya koydu. Cumhuriyet'in ilanı öncesinde Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasında yer aldı. Cumhuriyetin ilanını *mürteci* ve *mutaassıp* kesime karşı kazanılmış bir zafer olarak değerlendirdi. Cumhuriyetin ne anlam ifade ettiği konusundaki yazılarıyla halkı bilinçlendirdi. Hilafetin kaldırılmasını ise ilgili kanunun çıkmasından önce savunmaya başladı. Bu makamın Batılı devletlerce istismar edildiğine dikkati çekerek ve İslamcılık politikasının *milliyetler çağında bağlayıcı bir yönü olmadığını* savunarak kamuoyunu hazırladı. Batılılaşmayı ve *ahiret ile dünyanın ayrılmasını* gerekli buldu. Öğrenimin birleştirilmesini destekledi. Mektep-medrese ayrımının zihinlerde yarattığı ikiliğe işaret etti. **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası** çatısı altında toplanacak olan isimlerin istifa sürecinde de Çankaya'da Mustafa Kemal'in sofrasında yer buldu. Kaleme aldığı yazıları ile halkı ve genç inkılapçıları muhalefetin kurumsallaşması aşamasında uyanık olmaya çağırırdı. Yeni

partinin kurucularını *samimiyezsiz* buldu. Programını eleştirerek inkılaplara engel olma ihtimalinden rahatsızlık duydu. Mustafa Kemal Paşa'nın 1925 yılında Kastamonu ve İnebolu'ya yapacağı gezi öncesinde de Çankaya'da idi. Medeni Kanun ile başlayan laik yasaları destekledi. *Türk milletinin yeni hayat ve medeniyete doğru attığı adımlar* olarak değerlendirdi. Cumhurbaşkanı'nın yakın çevresinde yer aldığı bu dönemde yaşamını ondan dinledi. Görüşme notlarını ise 13 Mart 1926 tarihinden itibaren Milliyet gazetesinde yayınlamaya başladı.

1927 ve 1931 seçimlerinde Bolu'dan, 1935 seçimlerinde Ankara'dan milletvekili seçilen Falih Rıfki Atay 1950 yılına değin başkentin milletvekili olarak TBMM'de görev yaptı. Gazeteciliği de sürdürdü. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 1934'te Ulus adını almasının ardından gazetenin başyazarlığını üstlendi. 1948 yılında bu görevinden ve gazeteden ayrılırken yazılarını Cumhuriyet gazetesinde *Pazar Sohbetleri* köşesine taşıdı. 1951-1952 yılları arasında Yeni İstanbul gazetesinde yazdı. 1952 yılında Bedi Faik Akın ile Dünya gazetesini çıkardı, başyazarlığını üstlendi. Çankaya isimli tanınmış eserini ilk kez bu gazetenin sütunlarında yayınlayan Falih Rıfki Atay 1937 yılında anayasal nitelik kazanan Kemalist ideolojinin tutkulu bir destekçisi olmasının yanı sıra bu ideolojinin ortaya koyduğu devrimlerin halka benimsetilmesinde de hem yazıları hem de aldığı görevlerle etkili oldu.

Latin alfabesinin hazırlanması ve uygulanması sırasında Dil Encümeni'nde görev aldı. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine 1 Ağustos 1928'de alfabe ve gramer konularında görüşlerini aktardı. Aynı yıl Arnavutluk-Kolonya'da açılan Uluslararası Basın Sergisi'nde yer alacak gazeteciler arasında yer aldı. Ankara şehrinin planını belirleyen jüride üyelik ve İmar Komisyonunda başkanlık yaptı. Dil ve tarih çalışmalarının hız kazandığı 1930'lu yıllarda devamlı olarak Atatürk'ün sofrasında yer aldı. Bu yıllarda Atatürk, pek çok akşam kendisini evinde ziyaret etti ve uzun sohbetler yaptı. 1932 yılında Başbakan **İsmet Paşa** ile Rusya'ya giden heyet üyeleri arasında yer aldı. Dönüşünde kaleme aldığı yazılarda iki ülkedeki devrimi karşılaştırdı, anti-empyralist kimlikleriyle amaç benzerliğine işaret etti. 1933 yılında Londra'da toplanan Uluslararası İktisat Konferansı'na, 1936 yılında ise Nice'de toplanan Parlamentolar Birliği Konseyi'ne katıldı. Hatay'ın 1937'de bağımsızlığına kavuşmasının ardından da Atatürk duygularını Falih Rıfki ile paylaştı. 1939 yılında Hitler'in 50. doğum günü törenlerinde Türkiye'yi temsil etmek üzere Almanya'ya gönderilen heyet üyeleri arasında yer aldı. II. Dünya Savaşı sırasında İnönü hükümetinin ekonomi politikalarını destekledi. 1945 yılında hız kazanan çok partili yaşama geçiş düşüncesinin de yanında oldu. Atatürk'ün başlattığı Türk devriminin çok partili hayata geçerek gerçek demokrasiye evrileceğini savundu.

1950 seçimlerinin ardından aktif siyasal yaşamdan çekilen Falih Rıfki Atay, DP döneminde Menderes hükümetlerini anti-demokratik uygulamaları nedeniyle oldukça sert eleştirdi. Bu dönemde kaleme aldığı yazılarında tek partili döneme duyduğu özlemi yansıttı. Dünya'da kaleme aldığı bu tür yazıları nedeniyle siyasetin takibinden kurtulamadı. 1952 yılında hükümetin ve TBMM'nin manevi şahsiyetine hakaret ettiği gerekçesi ile hakkında dava açıldı ve yargılandı. 1959 yılında Başbakan Adnan Menderes Dünya'daki yazıları nedeniyle kendisinden davacı oldu. Falih Rıfki da Tercüman, Büyük Doğu ve Hür Adam gazeteleri aleyhine yayın yoluyla hakaret davası açtı. 27 Mayıs Askerî Müdahalesinin ardından önce müdahaleyi destekledi. Atatürk devrimlerinin yaşatılması için bir fırsat olarak değerlendirdi. Sonra Atatürk ilke ve inkılaplarından tavizler verildiğini savunarak yapılanları "*Arap soluna sapmak*" olarak değerlendirdi. *Sağlam temelli ve iyi malzemeli bir demokrasiye ancak din istismarcılarına izin verilmezse* ulaşılacağını savundu. Yaşamının sonuna değin Atatürk devrimlerini savunmayı sürdüren Falih Rıfki Atay, Bülent Ecevit'in başını çektiği "*Ortanın Solu*" hareketine ise karşı çıktı. 1962 yılında partisinden istifa ederek CHP ile yolunu ayıran Falih Rıfki Atay, 1968 yılından sonra yaygınlaşan öğrenci hareketlerini de oldukça sert eleştirdi. 20 Mart 1971'de geçirdiği bir kalp krizinin ardından İstanbul'da Hayat hastanesinde yaşamdan ayrıldı. Arkadaşı Yakup Kadri

Karaosmanoğlu onu “Kurtuluş ve devrim mücadelesi arkadaşım Falih Rıfki, ölümüyle yalnız Dünya gazetesi için doldurulması güç bir boşluk bırakmayacak, aynı zamanda eşsiz bir kalem kahramanı olarak da bütün Türk basınında eksikliğini daima hissettirecektir” sözleriyle uğurladı. Falih Rıfki Atay, 23 Mart 1971 günü yapılan törenle Zincirlikuyu Mezarlığına defnedildi.

Eserleri; Gezi Notları; Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya (1930); Deniz Aşırı (1931); Yeni Rusya (1931); Moskova-Roma (1932); Bizim Akdeniz (1934); Taymis Kıyıları (1934); Tuna Kıyıları (1938), Hind (1944) ve Yolcu Defteri (1944) isimli yapıtlarında topladı. Anılarını ise Ateş ve Güneş (1918); Zeytindağı (1932); 19 Mayıs (1944); Atatürk’ün Bana Anlattıkları (1955); Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri (1955); Çankaya (1961); Batış Yılları (1963); Atatürk’ün Hatıraları 1914-1919 (1965); Atatürk Ne İdi? (1968) Eski Saat (1933), Niçin Kurtulamadık (1953), Çile (1955), Kurtuluş (1966), Roman (1932), Başveren İnkılâpçı (1954), Babanız Atatürk (1955) ve Atatürkçülük Nedir? (1966) isimleriyle yayınlandı.

Şaduman HALICI

KAYNAKÇA

Arşivler

Devlet Arşivleri, BCA, Kutu/Gömlek/Sıra No

30-10-0-0-6-31-4, Bt: 17.09.1923.

30-10-0-0-3-16-5, Bt: 26.06.1927.

30-18-1-1-28-24-15, Bt: 22.04.1928.

30-18-1-2-37-42-4, Bt: 04.06.1933.

30-18-1-2-63-24-2, Bt: 28.03.1936.

30-10-0-0-231-559-17, Bt: 08.04.1939.

490-1-0-0-1250-163-3, Bt: 16.09.1948.

490-1-0-0-11-59-5, Bt: 09.02-.1952.

30-1-0-0-1-9-10, Bt: 11.08.1959.

TBMM Arşivi

“Falih Rıfki Atay Dosyası”, Müdafaa-i Milliye Vekâleti Evrakı, Bt: 2.4.1940.

Sicil Dosyası, DN: 37539, KN: 4, Sicil No: 463.

Gazete Makaleleri

“Falih Rıfki Atay CHP’den Çekildi”, **Milliyet**, 11 Aralık 1962.

“Falih Rıfki Atay Üç Gazeteyi Dava Ediyor”, **Milliyet**, 9 Nisan 1959.

ATAY, Falih Rıfki, “İlk Hatıra”, **Ulus**, 24 Kasım 1938.

ATAY, Falih Rifkı, “Yaş Üzerine”, **Dünya**, 27 Aralık 1964.

“Yazar Falih Rifkı Öldü”, **Milliyet**, 21 Mart 1971.

Bedii Faik, “Ardından....”, **Dünya**, 22 Mart 1971.

Kitap ve Makaleler

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk’ün Nöbet Defteri 1931-1938, (Toplayan) Özel Şahingiray, TTK Yayınları, Ankara 1955.

ATAY, Falih Rifkı, **Batış Yılları**, Bates Atatürk Dizisi, İstanbul 2000.

ATAY, Falih Rifkı, **Çankaya-Atatürk’ün Doğumundan Ölümüne Kadar**, Bates Yayınları, İstanbul 1984.

ATAY, Falih Rifkı, **Zeytindağı**, Bates Atatürk Dizisi, İstanbul 2003.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Cilt I, Remzi Kitabevi, Ankara 1966.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, “Falih Rifkı ve Son Eseri”, **Kadro**, S. 9, Eylül 1932.

ÇAVDAR, Tevfik, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

ÇOLAKER, Veysel, “Falih Rifkı Atay’ın Tek Parti ve Çok Partili Dönemde Demokrasiye Bakışı”, **Belgi**, S. 9, Kış 2015/1, s. 1248-1264.

DİZDAROĞLU, Hikmet, “Ölümünün 10. Yılında Falih Rifkı Atay”, **Türk Dili**, S 351, Mart 1981, s.548-558.

DURNA, Tezcan, **Kemalist Modernleşme ve Seçkinlik, Peyami Safa ve Falih Rifkı Atay’da Halkın İnşası**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2009.

EDİBOĞLU, Baki Süha, **Falih Rifkı Atay Konuşuyor**, Berkalp Kitabevi, Ankara, 1945.

EMİROĞLU, Öztürk, **Falih Rifkı Atay Dil Yazıları**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2001.

ERER, Tekin, **Basında Kavgalar**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1965.

İNÜĞUR, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982.

KARAOĞLU, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968.

KAVAKLI, Nurhan, **Bir Gazetenin Tarihi: Akşam**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

KOCATÜRK, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

(NAYIR), Yaşar Nabi, “Falih Rifkı Atay”, **Varlık**, S. 764, Mayıs 1971.

....., “Falih Rifkı Atay Üstüne”, **Varlık**, s. 857, Şubat 1979.

ÖZDEMİR, Emin, “Öz Türkçe Akımı ve Falih Rifkı Atay”, **Türk Dili**, C. 16, S. 190, Temmuz 1967.

ÖZKAYA, Yücel, **Milli Mücadele’de Atatürk Basını (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi-TBMM II. Dönem 1923-1927**, C. III, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara

1995.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1991, TBMM Basımevi, Ankara 1994.

Tezler

ÇOLAKER, Veysel, **Türk Siyasal Yaşamında Falih Rifki Atay, (1894-1971)**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2008 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

ŞİRİN, Funda Selçuk, **Falih Rifki Atay 1893-1950**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/falih-rifki-atay/?pdf=3665> adresinden erişilmiştir